

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۹

سال دوم، شماره چهارم، بهار ۱۳۹۰

اسناد هشت سال دفاع مقدس استان کرمان* (علمی- پژوهشی)

دکتر عباسعلی رستمی نسب

استادیار بخش علوم تربیتی دانشگاه شهید باهنر کرمان

چکیده

این پژوهش به بررسی و تدوین اسناد هشت سال دفاع مقدس استان کرمان می پردازد. روش این پژوهش کیفی و از نوع پژوهش مبنایی است که توسط افراد مجرب و آموزش دیده انجام گرفته است. جامعه آماری، کلیه اسناد مربوط به هشت سال دفاع مقدس است که از سازمان‌ها، نهادها و افراد مرتبط با آن دریافت گردیده است. نتیجه پژوهش، جمع آوری صد و بیست هزار سند، شامل وصیتنامه‌ها، نامه‌ها، گزارش‌ها، یادداشت‌ها، خاطرات، تصاویر، کتاب‌ها، فیلم‌ها، نقش‌ها و سایر موارد است. اهمیت اسناد در این است که زمینه‌های پژوهشی متعددی در حوزه جامعه‌شناختی و روانشناختی، نقش رهبری، مردم، اعتقادات، تاریخ، نقاط قوت و ضعف، عوامل پیروزی و شکست و عوامل مداخله‌گر در جنگ را فراهم می‌آورد. همچنین این اسناد می‌توانند منابع ارزشمندی برای نظریه‌سازی در خصوص جنگ و دفاع در مقابل متجاوزین به حریم کشورها باشند.

واژگان کلیدی

اسناد، هشت سال دفاع مقدس، استان کرمان، زمینه‌سازی (نظریه مبنایی).

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۸/۱۶ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۰/۱۰/۱۷

نشانی پست الکترونیک نویسنده: rostaminasab@uk.ac.ir

۱- مقدمه

ادبیات پایداری از چه سرچشمه‌هایی آب زلال و پاک را می‌نوشد؟ یک ادیب یا شاعر، چگونه می‌تواند حقایق مربوط به واقعیات و رخداد‌های مهم بشری را در قالب نظم و نثر زیبا و پرجاذبه عرضه نماید؟ چگونه می‌توان ادبیات پایداری را غنی و ماندگار نمود؟ وظیفه امروز محققین ما در حوزه ارزش‌های هشت سال دفاع مقدس چیست؟ برای دستیابی به پاسخ‌های دقیق این سؤال‌های اساسی، لازم است پای مصاحبه‌کسانی نشست که توانسته‌اند آثار ادبی ماندگاری از خود به جای گذارند؛ به عبارتی، آنانی که هم ذوق و استعداد دارند و هم خود را به صحنه‌های حوادث برده‌اند و خود عضوی از آن صحنه‌ها شده‌اند. عضوی که بازیگر آن فضا‌سازی‌ها نیست بلکه تماشاگری ماهر و هنرمند است و قادر است حقایق را در قالب کلمات، عباراتی پیوسته و منظم و زیبا بریزد و آنها را به گونه‌ای ارائه نماید که ذهن کنجکاو خواننده را به تماشای آن واقعه ببرد و او را متنبه و بیدار نماید و به قضاوت صحیح بنشانند و حقایق را برای کشف زندگی بهتر و مدینه فاضله بیابد.

ورود به صحنه‌های وقایع، کاری آسان و آماده نیست زیرا اکثر صحنه‌ها بی‌خبر از نویسندگان و شاعران به وقوع می‌پیوندند و به تاریخ مبدل می‌شوند، افراد حاضر این صحنه‌ها، وقایع را به صورت جسته و گریخته به ذهن می‌سپردند و بسیاری از آنها قصد به یاد سپردن و بعد به یاد آوردن این صحنه‌ها را ندارند؛ آنان به دنبال رسیدن به هدف‌اند؛ از این رو، برای بیان چگونگی رخداد این وقایع نیاز به بازسازی آنهاست. در بازسازی باید به سراغ کسانی رفت که در صحنه بوده‌اند و خاطرات، یادداشت‌ها، تصاویر و سایر اطلاعات آنها را جمع‌آوری کرد و در کنار همدیگر گذاشت تا صحنه بازسازی شود. حال مورخ، ادیب یا شاعر می‌تواند آنها را به نظم و نثر در آورد و اثری بدیع از خود به جای گذارد. ادبیات پایداری صرفاً "عبارت از تشویق و تشجیع مردم به نجات و دفاع در برابر دشمنانی که خصمانه در پی تحمیل سلطه خود هستند" (طاهری نیا، ۱۳۸۴: ۳۴۲)، نیست بلکه

ادبیات پایداری به تصویر کشیدن ایشارگری‌های انسان‌ها در مقابل دشمن سرسخت هم هست.

با این توضیح مختصر، شناخت منابع و دست یافتن به آنها، بسیار مهم و با اهمیّت است. در تاریخ بشر، صحنه‌های زیادی در خصوص مبارزه و پایداری در جهت حفظ حقوق و ارزش‌های بشری به وقوع پیوسته است و نویسندگان و ادیبان و شاعران توانایی پیدا شده و توانسته‌اند این حقایق را بیان نمایند. فردوسی نمونه بارزی از این شخصیت‌های ادبی برجسته و ماندگار تاریخ بشر است. او توانسته است به این صحنه ورود پیدا کند و اشعار حماسی بیافریند و حقایقی از زندگی نیکوی بشری را برملا کند و نمونه آن داستان بوذرجمهر و ... است. (فردوسی، ۱۳۸۱: ۱۱۳۸)

یکی از وقایع مهمی که در دوره معاصر پدید آمد، انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس بود و به دنبال آن، حوادثی که بعد از آن رخ داد. ورود انسان‌های مستعد و با ذوق به این رخدادها، می‌تواند آثار ادبی گران‌بهایی برای هدایت نسل‌های حال و آینده بشر به جای گذارد.

بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، توانسته است مجموعه آثاری از افرادی که در بطن این حوادث حضور داشته‌اند، جمع‌آوری نماید. مطالعه این اسناد معتبر و نزدیک به زمان وقوع رخدادها، می‌تواند فضاسازی مناسبی برای نویسندگان آثار ادبی و تاریخی ایجاد کند.

در طول هشت سال دفاع مقدس، افرادی در صحنه و فضای حاکم بر آن دوران حضور داشته‌اند، توانسته‌اند آثار ادبی ارزشمندی خلق نمایند و روح پایداری صحنه نبرد با دشمن را به تصویر کشند.

چون کوه زصفوتیم و چون چشمه زجوش

یک سو همه قدرتیم و یک سو همه نوش

صحرا صحرا همه سکوتیم و جدال

دریا دریا همه تلاشیم و خروش

(سبزواری، ۱۳۶۲: ۹)

برای شناخت و شناساندن هر چه بهتر ادبیات پایداری دفاع مقدس، لازم است تا به تمامی اسناد آن دوران دسترسی داشته باشیم. «به واقع می‌توان گفت که ادبیات پایداری می‌توانست و می‌تواند با نگاه به جنگ، حماسه‌های معاصر فرهنگ و تاریخ ادبی ایران و زبان فارسی را بسازد»، نکته مهم این است که نگاه به جنگ چگونه ممکن می‌گردد، آیا بدون آشنائی با منابع می‌توان به جنگ نگاه کرد؟ قطعاً خیر؟ (امامی، ۱۳۸۰: ۱۶۹) بنابراین، سؤال اساسی این مقاله این است که منابع اسنادی هشت سال دفاع مقدس در استان کرمان شامل چه مواردی است؟

۲- بیان مسأله

لازمه اینکه بتوانیم یک اثر ادبی، تاریخی و فرهنگی بنویسیم این است که اطلاعات لازم و مستند درباره آن مقطع تاریخی را در اختیار داشته باشیم. تاریخ هر دوره، به منزله نقشه خاصی است که در آن، نقاط مهم مشخص است و ارتباط خاصی بین آنها وجود دارد. این نقشه را باید پیدا کرد و همه حوادثی را که در آن روی داده است، برجسته نمود و به علل وقوع و آثار آنها پرداخت و نقشه را با ویژگی‌های خاص خودش و به کمک فکر و اندیشه، معنادار نمود به طوری که بتوان از آن، درس زندگی بهتر را آموخت. در این راستا باید تلاش کرد تا ضمن پرهیز از شتابزدگی، منابع و به خصوص منابع دست اول به شیوه‌ای صحیح شناسایی و جمع‌آوری شوند. منابع ثبت و ضبط اطلاعات تاریخی زیادند و در مرحله بعد باید اطلاعات مهم و ضروری را به دقت مشخص و از انباشتن اطلاعات بی‌فایده و بی‌اهمیت پرهیز کرد.

در حال حاضر، اکثر اطلاعات مکتوب و غیر مکتوب مربوط به دفاع مقدس در اختیار افراد و یا سازمان‌های متعدد است. برقراری ارتباط درست، می‌تواند دسترسی ما را به آنها بسیار آسان نماید. به غیر از ارتباط صحیح داشتن، ابزار کافی و لازم برای جمع‌آوری اطلاعات ضروری است. باید ملاک‌ها و معیارهایی داشت تا بتوان بر اساس آنها، اسناد مورد نیاز را شناسایی، طبقه‌بندی و تدوین نمود، تا به هنگام تدوین تاریخ با کمبود اطلاعات مواجه نگردیم. اینجاست که

قبلاً باید در طرح خود مشخص کرده باشیم که در طرح پژوهش به دنبال چه هستیم و اهداف و هدف نهایی پژوهش چیست؟ چه نوع اطلاعاتی لازم است لیست گردند و همه نکاتی که دستیابی ما را به اطلاعات ممکن می نماید؛ شناسایی و رعایت نمود.

در این پژوهش، اسناد مکتوب هشت سال دفاع مقدس در استان کرمان شناسایی، طبقه بندی و تدوین می گردند تا زمینه برای نوشتن آثار ادبی و تاریخ هشت سال دفاع مقدس، به ویژه در این استان فراهم شود تا بتوان با استفاده از این اسناد تاریخی برنامه‌هایی را طراحی نمود که عمل به آنها، منجر به ثبات، اقتدار و پیشرفت کشور و سعادت تمامی مردم این سرزمین گردد.

همه مردم ایران و سایر کشورهای جهان می دانند که هشت سال جنگ از طرف سلطه گران بر کشور مسلمان ایران تحمیل گردید و در مقابل، مردم ایران از ارزش‌های انقلاب و منابع عظیم این سرزمین دفاع کردند. مرد و زن، پسر و جوان مبارزه کردند و نگذاشتند که دشمن جای پای در این سرزمین کهن باز نماید. صدها هزار انسان عارف و مبارز، جانشان را فدا نمودند و تاریخی به جای گذاشتند که هم اکنون در اذهان، آثار مکتوب، عکس‌ها، فیلم‌ها و... موجود است.

شناسایی و باز کاوی این اطلاعات و کشف علل حفظ تمامیت ارضی این کشور، بسیار مهم است و می تواند مبنای پاسداری از این سرزمین و حفظ و توسعه ارزش‌های حاکم بر آن باشد.

لذا لازم است که این منابع کاملاً شناسایی، جمع آوری، طبقه بندی و تدوین گردند تا با تدوین رویدادهای هشت سال دفاع مقدس، حقایق نهفته درباره این دوره تاریخی روشن شود و تجربه گران‌بهایی باشد برای محققان، سیاستمداران، عدالت‌خواهان و نیز راهنمایی باشد برای کسانی که در سایه دفاع کم نظیر رهبر و مردم مسلمان این سرزمین، می‌خواهند خانه آباد، شهر آباد، سرزمین آباد و جهانی آباد را به وجود آورند. این منابع، اطلاعات متقن و مناسبی از طرح‌ها و برنامه‌ها و تلاش‌های دشمن را ارائه می نماید و از طریق آنها می توان توانائی‌ها و ضعف‌های

دشمن را شناسایی نمود و طرح‌هایی برای کاهش قدرت‌های آن تولید و اجرا کرد. این اطلاعات، اهمیت پژوهش و شناسایی منابع را صد چندان می‌نماید.

در خصوص جمع‌آوری اسناد دفاع مقدس باید تعجیل نمود و از تمامی ظرفیت‌های موجود استفاده کرد زیرا بسیاری از اسناد در اذهان مردم نقش بسته‌اند و بعضی از آنها به صورت مکتوب نزد مردم‌اند و بعضی در بایگانی‌های سازمان‌های مختلف وجود دارند. چنان چه به موقع این اسناد شناسایی، استخراج، ثبت و نگهداری نشوند، بر اثر مرگ و میرها و گذشت زمان، معدوم خواهند گشت و ما از این تجارب وسیع و مهم محروم خواهیم شد و نخواهیم توانست چگونگی این پایداری‌ها را به نسل‌های امروز و فردای این سرزمین کهن انتقال دهیم تا با استفاده از تجارب آنها از نفوذ و حمله مجدد دشمن جلوگیری نماییم.

هشت سال دفاع مقدس، در خود تجربه‌ها، نوآوری‌ها، اختراعات و اکتشافات، روابط اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، وحدت و همکاری، شیوه‌های برخورد با مسائل داخلی و خارجی و... را دارد که در نوع خودشان بی نظیر و یا کم نظیرند.

جمع‌آوری اسناد جنگ و یافتن پاسخ سؤال‌های مربوط به آن، به ما کمک می‌کند که از هم اکنون طرح‌هایی در خصوص امنیت و پیشرفت کشور داشته باشیم و دست‌های متجاوز دشمنان را برای همیشه از این سرزمین کوتاه نماییم.

همان طور که بیان شد، اسناد هشت سال دفاع مقدس بسیار گسترده و عمیق است. هر استان کشور، با توجه به ویژگی‌های خاص خود، مبارزات و کوشش‌هایی در مقابل دشمن داشته است؛ بنابراین، لازم است که آثار مجاهدت‌های یاد شده جمع‌آوری گردند و براساس اسناد استان‌ها، کتاب‌های ادبی، تاریخی، اجتماعی و تربیتی هشت سال دفاع مقدس نوشته شود. لازمه این کار، در ابتدا جمع‌آوری اسناد مربوطه است.

در هر استان، اسنادی به صورت مکتوب و شفاهی وجود دارد که باید استخراج و جمع‌آوری گردند تا در نوشتن آثار از آنها استفاده شود؛ از این رو هدف و محدوده وظیفه محقق در طرح حاضر، رسیدن به هدف پروژه، یعنی جمع‌آوری و تدوین اسناد هشت سال دفاع مقدس در استان کرمان است.

خوشبختانه هنوز اکثر نیروهای انسانی حاضر در انقلاب اسلامی ایران و هشت سال دفاع مقدس زنده اند و بسیاری از اسناد مکتوب و شفاهی را نزد خود دارند که در اینجا به شناسایی و جمع آوری و ثبت و ضبط آنها پرداخته شده است تا بتوان از نابودی این اسناد ارزشی جلوگیری و از آنها استفاده لازم را نمود.

تاریخ در خود تجارب و ارزش‌های گرانبهایی را نهفته دارد که حفظ آنها، بزرگترین خدمت به نسل‌های آینده و کمک به پیشرفت و سعادت بشری است. به نظر می‌آید که مهم‌ترین بخش یک پژوهش معتبر، وجود منابع معتبر و دست‌اول است تا بر اساس آنها، تحلیل‌های دقیق انجام شود و پس از آن، کار پژوهش چندان سخت نیست. بنابراین لازم است حتی یک سند معتبر از دست نرود و با دقت، تمامی اسناد گردآوری شود تا به صورت رساله و نرم افزار نگهداری گردد؛ سپس، تاریخ نگاران به تدوین کتاب‌های تاریخ و ادیبان و شاعران به خلق آثار ادبی پردازند و پژوهش‌های مرتبط دیگری هم بتوانند انجام شود. بنابراین مسئله اصلی پژوهش حاضر، چگونگی و شناسایی اسناد هشت سال دفاع مقدس استان کرمان، جمع آوری، طبقه بندی و تدوین آنهاست. ضمناً یادآوری می‌شود که این پژوهش، اولین طرح پژوهشی در راستای جمع آوری و ثبت اسناد هشت سال دفاع مقدس استان کرمان است.

گمان‌های ما در این پژوهش به صورت بررسی رابطه دو یا چند متغیر نیست بلکه سؤال‌هایی در خصوص منابع اسنادی است که در قالب دو منبع کلی، قابل بررسی است. منبع اول: بعضی از منابع اسنادی موجود در دست اشخاصی است که در جبهه‌های جنگ بوده اند و منبع دوم: اسناد موجود در سازمان‌های مرتبط با جنگ است.

این اسناد نزد اشخاصی که در جبهه‌های مبارزه علیه دشمن حضور داشته‌اند به صورت مکتوب و شفاهی وجود دارد. ناگفته نماند ابزار و شیوه‌های جمع آوری اسناد مکتوب و شفاهی با هم متفاوت است.

در این طرح پژوهشی، تأکید بر دقت بالا در جمع آوری اسناد مکتوب است؛ بنابراین، محدوده این پژوهش دربرگیرنده اسنادی است که به صورت نامه،

خاطره، وصیت‌نامه، عکس، نقشه و اسناد سازمانی و عملیاتی و موارد دیگر است. به طور کلی دو سؤال مورد توجه است:

۱- اسناد مرتبط با هشت سال دفاع مقدس نزد ایثارگران و خانواده شهدا از چه نوعی هستند؟

۲- اسناد مرتبط با هشت سال دفاع مقدس در نهادها و سازمان‌های دولتی و غیر دولتی از چه نوعی هستند؟

در راستای این سئوال‌ها، ضروری است که نگاهی اجمالی به پیشینه این گونه پژوهش‌ها داشته باشیم.

۳- ادبیات و پیشینه پژوهش

منظور ما از اسناد دفاع مقدس، هر نوع مدرک مکتوب و یا غیرمکتوبی است که قابل اعتماد و استفاده و به نوعی، با دفاع مقدس مرتبط است. این اسناد نزد اشخاصی است که مرتبط با جنگ بوده‌اند و می‌تواند به عنوان سند مکتوب چون نوشته، عکس، فیلم، نقشه و... باشد و یا به صورت خاطره در اذهان آنها ثبت شده باشد؛ از این رو اشخاص مرتبط با دفاع مقدس، منابع پژوهش این تحقیق‌اند. این اسناد، قطعات متعددی یک تاریخ هشت ساله را تشکیل می‌دهند و تکه‌های پراکنده و درهمی هستند که هیچ‌یک به تنهایی نمی‌تواند تاریخ دفاع مقدس را به صورت یکپارچه نشان دهد ولی چنانچه جمع‌آوری گردند و هر کدام در جای خود قرار گیرند و مورد تجزیه و تحلیل به ویژه کارشناسان تاریخ قرار گیرند، قطعاً روح کلی حاکم بر هشت سال دفاع مقدس و عناصر تشکیل دهنده آن را نشان خواهند داد و ما خواهیم توانست از آنها بهره لازم را برای پیشرفت آینده کشور داشته باشیم.

به تصویر کشاندن صحنه‌های هشت سال دفاع مقدس و به نمایش گذاشتن آثار و اسناد آن، کاری بس دشوار است که افکاری عمیق و آشنا به روزها و شب‌های دفاع و تلاش‌های بسیار زیاد و گسترده را می‌طلبد. با وجود همه اینها باز هم، به گمان محقق، تصویر کامل صحنه‌های این دوره پرفراز و نشیب امری دست

نیافتنی به نظر می‌رسد زیرا بسیاری از اسناد در روح‌ها و قلب‌ها دفن گردیده‌اند و در حال حاضر از دسترس ما دور شده‌اند. چه معرفت‌های عرفانی در اذهان شهدا بود که حتی بر زبان آنها جاری نگشت و در دفترچه خاطرات آنها نشان ثبت نشد. رهبر انقلاب، چه زیبا می‌گوید:

«...خاطره درخشان روزهای بزرگ دفاع مقدس، باید با قوت و قدرت بیشتر و روشن و همان که بوده است باقی بماند. البته اینکه عرض می‌کنیم «همان که بوده است» یعنی مبالغه‌ای در آن انجام نگیرد چون احتیاج به مبالغه هم نیست. حتی من گمان نمی‌کنم قلم‌ها و نوشتارها و کارهای هنری، به همان اندازه بتوانند آنچه را که بوده است، نشان دهند. تا به حال که نتوانسته ایم آن صحنه‌ها را آن چنان که بوده، درعالم فرهنگ و ادبیات و هنر نشان دهیم. باید تلاش کنید که اینها برجسته بماند و در ذهن‌ها ماندگار شود.»

آنچه از حماسه و شجاعت و قدرت و صلابت و فتح رزمندگان اسلام در این مدت گذشت و آنچه از ایثار و قدرت روحی و توکل به خدا و اعتماد به نفس که ملت بزرگ ما از خود نشان داد، با هیچ بیان قابل توصیف نیست. آری، صحیفه دل و لوح ذهن پرخاطره آزاد مردان و شیرزان و غیور رزمندگان و دلیر بسیجیان ملت ما را که مدرن ترین سلاح‌های ابرقدرت‌ها در برابر اراده پلادین آنان خشی گردیده است، به آسانی نمی‌توان در هیچ گزارشی ترسیم کرد مگر آنکه همه کسانی که توانایی نگارش و سرایش، ترسیم و تجسم دارند، دیده‌ها و یافته‌های خود و دیگران را هنرمندانه به نظم و نثر و تصویر در آورند.» (خامنه‌ای، ۱۳۸۸: ۱۱۸ و ۱۱۹)

شهید آوینی به زیبایی درباره ولایت و رهبری امام خمینی (ره) می‌نویسد: «داغ‌های همه تاریخ را ما به یک‌باره دیدیم چرا که امت آخرالزمانیم و خمینی، این ماه بنی هاشم، میراث دار همه صاحبان عهد بود در شب یلدای تاریخ، در عصر ادبار عقل و فلک زدگی بشر، در زمانه غربت حق، در عصری که دیگر هیچ پیامبری مبعوث نمی‌شد و هیچ مُنذری نمی‌آمد، خمینی میراث دار همه انبیا و اسباط ایشان بود.» (آوینی، ۱۳۸۳: ۵)

یکی از شهدا، روزهای دفاع را یوم الله می‌داند و در وصیت‌نامه خود می‌نویسد: اکنون یوم الله دیگری است که پیرو یوم الله حسین (ع) است. همان یوم اللهی که هزار و سیصد و اندی سال قبل از این، حسین (ع) در میدان شهادت، در آن روز ندای "هل من ناصر ینصرنی". اینک ما می‌گوییم حسین جان! در فضای گرم و خونین ایران زمین، دست مردانگی مشت کرده ایم و به ندای غریبی و تنهایی ات لیک می‌گوییم. حسین جان! لیک، ای اسلام! لیک، ای پشستاز و ای رهبر! لیک. این روش یک عاشق حقیقی است و اگر این گونه باشیم، کاری حسینی کرده‌ایم. (فقیهی و قهرآبادی، ۱۳۸۱: ۱۷۴)

صحنه‌های دفاع، مثل صحنه‌های روز عاشورا است. در روز عاشورا، شهادت در حال نماز داشتیم و در زمان جنگ هم شهادت در حال نماز داشتیم. در روز عاشورا «در پایان دو رکعت نماز ظهر، سعید بن عبدالله و عمرو بن قرظه بن کعب به شهادت رسیدند. نوشته اند علاوه بر زخم شمشیرها و نیزه‌ها، سیزده تیر بر بدن سعید بن عبدالله حنفی نشسته بود. تیرها بال پرواز این دو مسافر عاشق نماز شدند و این دو، شهیدان نماز ظهر عاشورا بودند.» (سنگری، ۱۳۸۷: ۹۲۷) در جبهه‌های جنگ هم از این نمونه‌ها داشتیم؛ از جمله شهید سید عباس حسینی، که در حال نماز به شهادت می‌رسد.

صحنه‌های دفاع مقدّس، صحنه‌های هدایت و خودسازی بود «ما جنبه‌های مختلف جنگ را به جهت ارزش‌های معنوی و اعتقادی مطرح می‌کنیم؛ ارزش‌هایی که در جنگ خلق شده‌اند، همچون به وجود آمدن تفکر بسیجی، یعنی برای خدا رزم کردن، جنگیدن و کار کردن، آزادی بخشی، مبارزه با ظلم؛ (کلهر، ۱۳۸۷: ۱۵) ارزش‌هایی که جز در صدر اسلام نظیر نداشته است و ما تا به حال در داستان‌ها شنیده بودیم ولی در جنگ به چشم خود دیدیم. جبهه‌های ما دانشگاه آدم‌سازی و خودشناسی بود؛ یعنی در آنجا، ایشار را عملاً می‌آموختند؛ ایشار به معنای همه چیز را در راه خدا خواستن و فدا کردن، خود را در مواقع خطر نسبت به دیگران مقدّم دانستن و در مواقع غیرخطر، دیگران را بر خود ترجیح دادن، عدم چشم‌داشت به غنم و مال دنیا و چیزهایی شبیه به این که ارزش‌های عالی انسانی است. ما این

مسائل را در جبهه‌ها به عیان دیده‌ایم؛ بنابراین، حفظ این ارزش‌ها، یکی از وظایف ماست.» (امامی، ۱۳۸۰: ۱۶۸) باید در صحنه‌ها حاضر بود؛ به قول امام خمینی (ره) «در هر شهادتی و در هر جنایتی، ملت، متعهد به اسلام و کشور و مصمم تر و در صحنه‌ها حاضر ترند.» (خمینی، ۱۳۸۶: ۱۶۲)

در دوران دفاع مقدس، همه مردم در سایه رهبری امام خمینی (ره) تلاش می کردند. امام، ملت ایران را اُمتی مجاهد و متعهد معرفی می نماید و می فرماید:

«ملت مجاهد متعهد در طول انقلاب و جنگ تحمیلی از کمک‌های شایان به جبهه و پشت جبهه‌ها دریغ نکرده است و یکی از ارکان پیروزی، حضور ملت در همه صحنه‌ها، خصوصاً صحنه جنگ است و الحق، این ملت نمونه در پیشگاه خداوند تعالی، ارزش عظیم دارد و امید و توفیقی است که برای حفظ اسلام و کشور اسلامی خود بر حجم کمک‌ها افزوده شود که الحمدلله می شود.» (خمینی، ۱۳۸۶، ج ۷: ۲۰۳) در جای دیگر، امام خمینی (ره) می فرماید: «اگر مردم نبودند، نمی توانستید این جنگ را اداره کنید؛ این شک ندارد. مردم اداره کردند، تعیین این سپاه مردمند، این بسیجی‌ها مردمند، ارتش هم امروز مردم است.» (خمینی، ۱۳۸۳، ص ۱۳۰) بنابراین، امام خمینی اعمال ولایت می کند و دستور مبارزه با دشمنان دین مبین اسلام را می دهد و مردم، به خصوص جوانان لیک می گویند و عمل می کنند. خطاب به جوانان می گوید: "برای نجات کشور از تفرقه و تشتت، سخت احتراز کنید... ای فرزندان ایران!..." (خمینی، ۱۳۶۱، ج ۲: ۱۱۲)

مطالعه افکار و اندیشه های امام خمینی در طول هشت سال دفاع مقدس، می تواند میزان بازتولید قدرت نرم را بر ما روشن نماید. «هرچند منظومه فکری امام خمینی (ره) مبتنی بر ابعاد نظری با خاستگاه آموزه های دینی است لیکن برخی از عناصر محوری این منظومه، در مراحل سه گانه تخریب، تأسیس و استمرار انقلاب اسلامی، در تولید قدرت نرم، نقش محوری و بنیادی داشته اند. خودساختگی امام، آگاهی به زمان، تدبیر، شجاعت کم نظیر، اتکال به خدا، اعتماد به نفس و اعتقاد به مردم، عنصر تکلیف گرایی و... ابعادی از این منظومه اند.» (مرادی، ۱۳۸۸: ۲۵)

شهید احمدی در وصیت‌نامه‌اش نوشته است: «بشکند قلمت ای تاریخ نویس! اگر نویسی با امت امام خمینی چه کردند... اما فردا که خون بچه‌ها می دهد ثمر، از آن ماست. فردایی که طالب خون مقتول می کند طلوع، بگذار کسی نفهمد. بگذار در خیال ما آدم‌های شهر، نشانی، ردی، کلامی و یادی از آنان نباشد. تو که این حرف‌ها را می شنوی، بگذار که بچه‌ها گمنام تر از پیش باشند. همان بهتر که نشانی از آنان نباشد. بلی، بدان یاد بچه‌ها در قلب ما، در سینه این خاک، در لابه‌لای بوته‌های انبوه، بر صخره‌های بلند کوهستان هست. اینها دیگر نهر نمی‌شوند. هر لاله ای که می‌رود، می‌روید لاله‌های دیگری که سرود استقامت و نبرد را ترجیح وار ترنم کنند.» (کمری، ۱۳۸۶: ۱۱۳)

امام علی(ع) در نامه ۳۱ نهج البلاغه، از مطالعه تاریخ گذشتگان، تجارب زیادی در اختیار فرزندش امام حسن (ع) می‌گذارد و بر دریافت تجارب تاریخی برای داشتن زندگی بهتر تأکید دارد.

اسناد دفاع مقدس، گواهی معتبر از عشق به جهاد و شهادت طلبی در راه حفظ و توسعه ارزش‌های اسلامی است، همین‌طور عشق به ائمه اطهار و معتقد به امدادهای غیبی الهی است. (صرفی و صانعی، ۱۳۸۹: ۲۳۵) بنابراین، شناخت همه اینها منوط به ورود به این اسناد و مطالعه و تفکر درباره آنهاست.

در حال حاضر، مهم این است که این اسناد قبل از اینکه نابود گردند و یا به دست فراموشی سپرده شوند، شناسایی، گردآوری، طبقه‌بندی و تدوین گردند؛ از این رو، پیشینه این پژوهش، تمامی اسنادی است که از اوّل انقلاب و هشت سال دفاع مقدس به وجود آمده‌اند و به صورت متفرق نزد اشخاص و سازمان‌های مرتبط با دفاع مقدس موجودند.

لازم به ذکر است که تاکنون بیش از صد اثر پژوهشی در حوزه سرگذشت سرداران شهید استان کرمان و کنگره هشت سال دفاع مقدس استان‌های کرمان و سیستان و بلوچستان تدوین شده است و نیز هفت اثر در حوزه دانشجویان شهید دانشگاه شهید باهنر و شهدای عملیات مرصاد توسط مجری این طرح انجام یافته است. در حوزه شهدای آموزش و پرورش، اطلاعاتی جمع‌آوری و تدوین شده و

آثار دیگری هم جمع آوری گردیده است. در این پژوهش، سعی بر آن است که تمامی اسناد مکتوب، جمع آوری، دسته بندی و تدوین گردند؛ از این رو، به اهداف کلی و جزئی و تعاریف مربوط به این پژوهش پرداخته می شود.

۴- اهداف

الف - هدف کلی پژوهش: تدوین اسناد مکتوب و غیر مکتوب هشت سال دفاع مقدس در استان کرمان .

ب - اهداف جزئی

۱- بررسی و جمع آوری اسناد مکتوب و آثار موجود نزد اشخاص مرتبط با هشت سال دفاع مقدس.

۲- بررسی و جمع آوری اسناد مکتوب و آثار موجود نزد نهادها و سازمان‌های دولتی و غیر دولتی.

۳- تدوین کتاب.

۵- تعاریف

۵-۱- سند

هر نوع مدرک یا دلیل مکتوب یا غیر مکتوبی است که قابل اعتماد و استفاده و به نوعی با دفاع مقدس مرتبط باشد.

مفهوم قابل اعتماد بودن سند این است که سند، توسط ارگان‌های ذی ربط در طول دفاع مقدس صادر شده باشد. ضمناً دست‌نوشته و اطلاعات ذهنی تمام افراد دخیل در دفاع مقدس نیز اعتبار دارد. انواع اسناد به شرح زیر است:

۵-۱-۱- اسناد مکتوب: کلیه اسناد نوشتاری (چاپی، دست‌نوشته، تایپی و...)

قابل اعتماد و استناد شامل:

الف- اسناد نظامی و دولتی:

کلیه مکاتبات و نامه‌های اداری و نظامی مربوط به دفاع مقدس، از قبیل:

۱) بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها، احکام، گزارش‌ها، مکاتبات، اطلاعیه‌ها، مواد قانونی، صورت مذاکرات، آمار و ارقام.

۲) کالک و نقشه

۳) بولتن‌ها

ب- اسناد رسانه‌ای:

کلیه اخبار و تحلیل‌ها و مطالب ارائه شده توسط خبرگزاری‌ها و رسانه‌های گروهی داخلی و خارجی به زبان فارسی و غیره.

ج- دست‌نوشته‌ها:

کلیه مکاتبات، یادداشت‌ها، خاطرات، وصیت‌نامه‌ها و... که توسط افراد حقیقی به تحریر درآمده باشد.

د- منابع کتابخانه‌ای:

کلیه کتاب‌های فارسی، عربی، لاتین، پایان‌نامه‌ها، نشریات داخل و خارج و مقالات.

۵-۱-۲- اسناد غیرمکتوب: کلیه اسناد غیر نوشتاری با اشکال مختلف شامل:

الف- عکس:

عکس‌هایی از صحنه‌های دفاع مقدس، ایشارگران و مناطق مربوطه در قالب عکس‌های جنگی، خانوادگی، یادگاری، ماهواره‌ای و...

ب- صوت:

صدای ایشارگران و سایر افراد مرتبط با دفاع مقدس در قالب سخنرانی، جلسات، مصاحبه، گفت‌وگو و خاطرات، به صورت کاست، ریل یا سی دی MP3.

ج- فیلم:

تصاویر ایشارگران و سایر افراد از صحنه‌های مرتبط با دفاع مقدس با نماآهنگ‌های متنوع در قالب بتاکم، یوماتیک، VHS، ۳۵ میلیمتری، CD، DVD و...

د- میکروفیلم و میکروفیش:

اسناد دفاع مقدس در فرم‌های مختلف نگاتیو.

۵-۱-۳- منابع جمع آوری اسناد: این منابع به شرح زیر تقسیم می شوند:

الف- نظامی

اسناد نظامی شامل: نقشه، طرح، دستور بررسی، تعداد کشته و مجروح خودی، تعداد تلفات دشمن، ادوات به کاررفته، غنایم به دست آمده، مکاتباتی درباره جنگ، احکام صادره، تنبیه‌ها و تشویق‌ها، گزارش‌ها، تحلیل، شنود، بولتن، بخشنامه، اطلاعیه، آماروارقام، صورت مذاکرات، فیلم، عکس، دست‌نوشته، کالک و ... .

ب- پشتیبانی

هدایا، اقدامات ویژه، کمک، واریز حقوق پرسنل، اعزام نیروهای داوطلب، شرکت در بازسازی، آمار تخریب شهرها در جنگ، امدادسانی، مشارکت در ایجاد امنیت شهری، بخشنامه و ... .

ج- پرسنلی

احوالات شخصی حضور در جبهه، حادثه (جراحت، اسارت، شهادت)، وضعیت خود (قبل و بعد از حادثه)، وضعیت فعلی، خانواده (پدر، مادر، همسر، فرزندان)، وضعیت شغلی، وضعیت اداری و تحصیلی، مسکن، درآمد، مکاتبات، احکام اداری، وصیت‌نامه، رونوشت اسناد سجلی، اداری و تحصیلی، توگد، ازدواج، صورت حادثه، محل دفن شهید، زمان اسارت، زمان آزادی و ... که پیشنهادی برای استخراج اطلاعات پرسنلی مورد نیاز ارائه شده است.

د- تبلیغی- خبری

اخبار، اطلاعیه، بیانیه، سرود، فیلم، بولتن، گزارش، عکس، خاطره، داستان و شعر، پوستر و تراکت، کارت دعوت، مدالیوم، پرچم، پیشانی بند و ... که به غیر از اسناد ذکر شده در بالا، هرگونه اطلاعات پردازش شده، آماری و تحلیلی بایستی در صورت وجود، اخذ شود.

۵-۱-۴- مراکز اسنادی قابل مراجعه: این مراکز به شرح زیرند:

الف- نیروهای نظامی-انتظامی و جهاد

- سپاه (بسیج)

- ارتش

- جهاد سازندگی

- ناجا: ناجا در سه بخش حضور مستقیم، حضور در شهرهای جنگی، بخش پشتیبانی از جنگ در کل کشور قابل بررسی است.

ب- ادارات دولتی و نهادهای عمومی، اصحاب رسانه و...

ب-۱- در مراجعه به ادارات دولتی، دو بخش اسناد «اطلاعات پرسنلی نیروهای دخیل در جنگ» و «عملیات پشتیبانی» در مرحله اول قرارداد و در این مرحله، احکام اداری افراد و رده بندی سازمانی نیز مطرح است.

ب-۲- در مراجعه به آموزش و پرورش، اطلاعات و تهیه رونوشت پرونده تحصیلی و عکس افراد دخیل در جنگ، از اولویت برخوردار است.

ب-۳- در مراجعه به بنیاد شهید و امور ایثارگران، اخذ اطلاعات پرسنلی و تهیه عکس و رونوشت پرونده شهیدان و جانبازان در مرحله اول قرار دارد.

ج- مدیریت شهری

ج-۱- در بخش مدیریت شهری، شهرداری‌ها، استانداری‌ها، بخشداری‌ها، فرمانداری‌ها و سایر رده‌های مدیریت شهری و روستایی مدنظر بوده است.

ج-۲- اقدامات انجام شده در شهرهای جنگی و غیر جنگی، جنگ شهرها، اقدامات پشتیبانی و غیره در مراجعه به بخش مدیریت شهری است.

د- سازمان‌های غیر دولتی (NGOها)

کلیه سازمان‌های بین المللی و داخلی غیردولتی که به نحوی در خصوص با جنگ فعالیت داشته و یا دارند، مانند سازمان حمایت از مصدومان شیمیایی، هیأت رزمندگان و... در این بخش، اسناد مربوط به اقدامات NGOها درباره جنگ مدنظر است.

ه- اشخاص حقیقی

در جمع آوری اسناد، باید به همه افرادی که به نحوی، اسنادی درباره جنگ، آمار و ارقام، شهیدان، جانبازان، آزادگان، رزمندگان و سایر اقدامات مردمی در اختیار داشته اند، مراجعه کرد.

۵-۱-۵- اولویت انتقال سند: اولویت‌ها چنین شناسایی گردیده اند:

اولویت اول: انتقال اصل سند

اولویت دوم: انتقال نمونه دیجیتالی سند

اولویت سوم: انتقال کپی سند

اولویت چهارم: انتقال اطلاعات سند در فرم جداگانه با درج شماره،

ردیف، کد و محل نگهداری اصل سند.

قابل ذکر است که در مراجعه به همه مراکز، در صورتی که فرم آماده ای در آن مراکز وجود نداشت، اخذ اطلاعات به صورت مصاحبه و یا استخراج از پرونده‌ها انجام گرفته است. در اینجا، زمان و مکان استخراج اطلاعات، فرمی که اطلاعات از آن استخراج می شود، نام فردی که این اطلاعات را در اختیار قرار داده و همچنین نام فردی که این اطلاعات را در بر گه ثبت کرده، مد نظر قرار گرفته و سپس به تأیید همه افراد دخیل در جمع آوری این اطلاعات رسیده است. این اسناد برای پژوهشگران، معلمان، دبیران، استادان، دانشجویان، سیاستگذاران، نویسندگان (ادیبان و شاعران) و ... قابل استفاده هستند.

۶- مبانی روش پژوهش

منظور از مبانی روش پژوهش، نوع، روش، جمعیت، هدف و روش جمع آوری داده‌های تحقیق است. همان گونه که قبلاً بیان شد، این تحقیق در مورد جمع آوری و تدوین اسناد هشت سال دفاع مقدس در استان کرمان است. از آنجا که این اسناد بیان کننده علت بروز جنگ و حوادث مربوط به دوران هشت سال دفاع مقدس و سرانجام آن است، دارای اعتبار فوق العاده ای است. این اسناد، منابع ارزشمند و دست اولی است. برای شناخت علل این حادثه بسیار تلخ و کشف راه‌های جلوگیری از تکرار این گونه حوادث، قطعاً تجربه‌های تاریخی، دانش‌های بسیار گران‌بهایی هستند و هر انسان عاقل و بشردوستی، علاقه‌مند است که در این راستا به پژوهش بپردازد و خدمتی برای سعادت نسل‌های آینده انجام دهد.

همان گونه که مشخص است، نوع تحقیق، بنیادی است و علت اصلی روی آوردن به چنین تحقیق بنیادی و انسانی‌ای، اهمیت والای این اسناد در ساختن آینده بهتر است.

روش پژوهش حاضر، تحقیق کیفی تاریخی است.

روش تحقیق تاریخی (Historical Research method) یکی از روش‌های جمع‌آوری اطلاعات است که مبتنی بر تکنیک مشاهده است. در این روش، تکنیک، مشاهده اسناد، مدارک، شواهد و آثار تاریخی و نیز تجزیه و تحلیل و تفسیر آنها و در نهایت، استنباط معانی و مفاهیم داده‌های مکتوب و نوشتاری و (غیر نوشتاری) است. گستره اسناد و مکتوبات وسیع و در برگیرنده این موارد است: داده‌های سرشماری، انواع آرشیوها، بایگانی‌های رسمی و اداری، آثار باستانی، باستان‌شناسی، یادداشت‌ها و خاطرات خصوصی افراد، وقایع جاری و مانند آن.

معمولاً از اطلاعات و داده‌های بالا به منظور تحلیل ثانوی (Secondary analysis) استفاده می‌کنند و غرض از این تحلیل، آن است که اطلاعات فوق به منظور اهداف خاص و عام (جهت مطالعات مختلف و گوناگون از طرف محققان مختلف) جمع‌آوری گردد.

در این پژوهش، جامعه هدف بسیار وسیع و گسترده است و انتخاب نمونه، امری معقول و صحیح به نظر نمی‌آید؛ بنابراین، اسنادی جمع‌آوری می‌شوند که نزد اشخاص و یا ارگان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی که به نحوی در دفاع مقدس نقش داشته‌اند، موجودند. جامعه هدف به صورت زیر شناسایی و تعریف شده است:

جمعیت مورد تحقیق، تمامی افرادی هستند که به نوعی با هشت سال دفاع مقدس در ارتباط بوده‌اند. این افراد، جمعیت پشتیبانی و اصلی حاضر در جبهه‌ها را تشکیل می‌دهند که توانسته‌اند اسنادی از فعالیت‌های خود را در این رابطه به جای گذارند. ممکن است که این اسناد به صورت گزارشی در یک روزنامه، اخبار، پرونده سازمانی، بسیجی و یا به صورت سازمانی و مدیریت شهری وجود

داشته باشند؛ بنابراین، بخش یا تعدادی از مردم را دربرنمی‌گیرند بلکه کل جمعیت مرتبط با دفاع مقدس را شامل می‌شوند.

در جمع‌آوری اسناد تاریخ هشت سال دفاع مقدس، به صورت نمونه عمل کردن مناسب نیست؛ چه بسا نمونه بسیاری از اسناد معتبر، نزد همان افرادی که در نمونه انتخابی نیستند؛ از این رو، جامعه هدف، تمامی افراد و سازمان‌هایی که با جنگ درگیر بوده‌اند. قابل ذکر است که هرچند کار جمع‌آوری مشکل است و هزینه‌های بالایی دارد، اما فایده آن بسیار بیشتر از هزینه‌های مالی است.

بنابراین، نمونه‌گیری در این پژوهش وجود ندارد و جامعه آماری مورد نظر، کل جامعه مرتبط با هشت سال دفاع مقدس است. ممکن است به تعدادی از این افراد، دسترسی نباشد ولی قریب به اتفاق را شامل می‌گردد؛ بنابراین، جمع‌آوری اطلاعات، کار مهم این طرح تحقیقی است که به شرح آن می‌پردازیم.

برنامه‌نویسی و شیوه‌های پژوهش و جمع‌آوری اسناد و ثبت و ضبط آنها از اصلی‌ترین و پیچیده‌ترین کارهای این پژوهش بوده است. سؤال اصلی این قسمت، این بود که چه کسانی می‌توانند در جمع‌آوری اسناد، نیروهای مفید و کارآمد و موفق باشند. پس از جلسات متعدد با مسئول اداره کل بنیاد حفظ آثار دفاع مقدس، به این نتیجه رسیدیم که افرادی که آثار هشت سال دفاع مقدس باید دارای شرایط زیر باشند:

۱- بیشترین مدت در صحنه‌های جنگ بوده و یا پشت صحنه‌ها و مرتبط با دفاع فعالیت می‌کرده‌اند.

۲- ارتباط خوبی با رزمندگان، خانواده‌های شهدا، جانبازان و آزادگان و نهادها و سازمان‌ها داشته‌اند؛ به عبارتی، از چهره‌های شاخص جنگ و همچنین دارای تجربه لازم در دفاع مقدس و دارای وقت کافی باشند چرا که آنان می‌توانند با صاحبان و حافظان اسناد به راحتی ارتباط برقرار نمایند و اسناد موردنیاز را جمع‌آوری کنند و در اختیار مرکز تحویل برای کنترل و تفکیک اسناد قرار دهند.

۳- همچنین این نیروها باید علاقه‌مند و دارای مقبولیت اجتماعی باشند.

۴- با توجه به این معیارها، افراد مناسب در شهرستان‌ها شناسایی شدند و مرکز تحویل، کنترل، تفکیک و نگهداری اسناد به وجود آمد. در این تحقیق، محققان، با توجه به شهرستان‌های استان کرمان، شناسایی شدند و پس از شرکت در کارگاه آموزشی تحقیق، به جمع آوری اسناد پرداختند. در این راستا، هماهنگی‌های لازم با مسئولین نهادها و سازمان‌های شهرستان‌ها انجام گرفت. اسناد جمع آوری شده توسط تعدادی نیروی آموزش دیده، کاربرگه نویسی شد و سپس، به نرم افزار مآوا انتقال یافت و فناوری اطلاعات به کار گرفته شد که به صورت اختصار توضیحاتی در رابطه با این معیارها داده می شود:

۶-۱- فناوری اطلاعات

فناوری اطلاعات عبارت است از: گردآوری، سازمان‌دهی، ذخیره و نشر اطلاعات، اعم از صوت، تصویر، متن یا عدد که با استفاده از ابزار رایانه و تجهیزات مخابراتی صورت می‌پذیرد. اجزای تشکیل دهنده IT در عمل عبارتند از: اطلاعات (information)، رایانه (computer) و مخابرات (communication)؛ بنابراین، عبارت کامل تر برای فناوری اطلاعات ICT است و اگر بخواهیم تعریفی فنی از این مقوله ارائه دهیم، باید بگوییم:

فناوری اطلاعات عبارت است از: تجهیزات و روش‌های مورد نیاز به منظور تبدیل متن، صوت، تصویر و فیلم به اطلاعات دیجیتالی قابل ذخیره و بازیابی.

امروزه، فناوری اطلاعات (IT) به عنوان یکی از تکنولوژی‌های نوین بشری، نه تنها دستخوش تغییرات ژرفی شده است بلکه به سرعت در حال تأثیرگذاری بر روی الگوهای زندگی، روش تحقیق، آموزش، مدیریت، تجارت، حمل و نقل، مسائل امنیتی و دیگر زمینه‌های زندگی انسان است. موج ایجاد شده توسط IT به گونه ای است که بسیاری از کشورها در توسعه اقتصادی خود، جایگاهی مشخص برای این موج در نظر گرفته اند. عموماً کشورهای در حال توسعه در این زمینه نیز دنباله رو بوده و با تأخیری نسبتاً طولانی (بیش از نیم دهه)، به آن پرداخته اند. در این کشورها، معمولاً افراد و سازمان‌ها به علل متعدّد، تصمیم می‌گیرند که سیستم‌های خود را به تکنولوژی اطلاعات مجهز کنند یا

سطح فناوری را در آن ارتقاء بخشند. به طور معمول، هر تصمیم این چینی، احتمالاً متأثر از شماری عوامل درونی و بیرونی است. شیفتگی نسبت به دستاوردهای جدید و جذاب پدیده رایانه، چشم و هم چشمی و رقابت، هماهنگی با تغییرات سازمان مادر و کاهش هزینه‌های نیروی انسانی از جمله این عوامل است. اما واقعی‌ترین و مهم‌ترین دلیل روی آوردن به تکنولوژی اطلاعات و یا ارتقاء آن، افزایش کارآیی است. اگر استفاده از فناوری جدید اطلاعات و تلاش در جهت ارتقاء سیستم موجود تواند نقشی در افزایش کارآیی و بهره‌وری سیستم داشته باشد، بهتر است که پا را از مرحله مطالعه فراتر نگذاریم و وقت و بودجه‌ای صرف آن نکنیم. چون به محض ورود فناوری جدید به حوزه خدمات، این سیستم به کانون عملیات آن واحد بدل می‌شود و پس از گذشت مدّت زمانی کوتاه، بازگشت به عقب تقریباً غیرممکن و کاربران آن، برای انجام امور جاری، کاملاً به آن وابسته می‌شوند. این مسئله در مورد آرشوها و پایگاه‌های اطلاع‌رسانی مصادیق عینی دارد.

بنابراین، ناگزیر باید فناوری جدید برگزیده با نیازهای کاربران، نظیر کارشناسان اطلاع‌رسانی و گروه پژوهشگران سازگار باشد و در طراحی و بازمینی سیستم، دیدگاه‌های آنان، پیش و بیش از دیگران، مدنظر قرار گیرد چراکه سایر افراد، هم در داخل و هم در خارج از سازمان، معمولاً دیدگاه‌های خود را در قالب توصیه، دستورالعمل، اهرم فشار یا دستاویز دیگری در این رابطه مطرح می‌کنند. به هر میزانی هم که نیت آن افراد خیر باشد، هیچ‌گاه نباید فراموش کرد که آنها مدافع علایق و سلیقه‌های خود هستند و یک تصمیم اشتباه، می‌تواند پیامدهای جبران‌ناپذیری به دنبال داشته باشد.

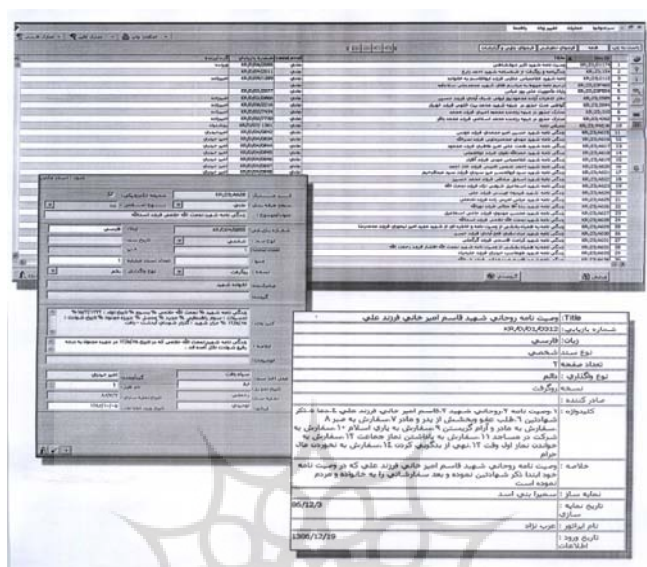
پس از اجرای موفقیت آمیز این تجربه، می‌توان توجه خود را به انتخاب سیستم‌های موجود معطوف کرد. در این زمینه نیز توجه به سخت افزار و نرم افزار حائز اهمیت است. سیستمی که انتخاب می‌شود؛ قرار است عامل اساسی در موفقیت عملکرد آرشو بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس باشد.

۶-۲- نرم افزار ماوا

نرم افزار مورد استفاده در نیروهای مسلح، ماوا نام دارد. اهداف پیش بینی شده برای این نرم افزار به شرح زیر است:

- گسترش ارتباط و تبادل اطلاعات بین مراکز اطلاع رسانی؛
- افزایش حجم اطلاعات در گردش؛
- استانداردسازی روش‌های مدیریت اطلاعات در مراکز اطلاع رسانی؛
- بهبود شیوه‌های ارائه خدمات اطلاع رسانی و مدیریت مراکز؛
- تعامل مستمر با متقاضیان و جامعه مصرف‌کننده اطلاعات و تأمین نیازهای اساسی آنان؛
- اتوماسیون عملیات فنی و خدمات اطلاع رسانی در کتابخانه‌ها و آرشیوها؛
- تسهیل استفاده‌کننده از خدمات اطلاع رسانی برای کاربران به کمک شبکه‌های رایانه؛
- تعامل سیستماتیک با سایر نرم‌افزارها و استانداردهای موجود در کشور و جهان.
- نرم افزار مأوا که به عنوان نرم افزاری جامع برای کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع رسانی نوشته شده است، دارای برخی زیرسیستم‌ها به شرح زیر است:
- سازماندهی
- میز امانت
- سفارشات
- جستجو و بازیابی اطلاعات
- ورودی‌ها و خروجی‌های استاندارد
- طراحی پایگاه‌های اطلاعاتی و جداول مربوطه
- مدیریت سیستم
- اعضا
- Web

با توجه به مطالعات در زیر سیستم‌های پیش‌بینی شده، می‌توان امیدوار بود که نرم افزار جامع مأوا، با پاره‌ای تغییرات، می‌تواند پاسخگوی نیازهای اطلاع‌رسانی بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس باشد.

نمایی از فضای نرم افزار جامع رسانه‌ی ماوا

۳-۶- طراحی فرم ورود دیتای بانک اطلاعات و تدوین دستورالعمل‌های

مربوطه

کاربرگه‌ای است که بتواند محتوای منابع اطلاعاتی را براساس ایده آل مطرح شده در بندهای پیشین، منعکس کند و حاوی شناسه‌هایی باشد که چیزی از اطلاعات با ارزش سند را ناگفته باقی نگذارد و به علاوه، بتواند آئینه تمام‌نمایی برای تغذیه اطلاعات از طریق رایانه باشد.

مسئله طبقه‌بندی، شماره‌بازی‌بندی انحصاری هر مدرک، تاریخ هر سند، شرح سند، نمایه‌های موضوع و اشخاص، زبان سند، شماره‌های ارجاعی بانک‌های اطلاعاتی مرتبط، مخصوصاً فرمت دیجیتال اسناد به عنوان مهم‌ترین شاخص‌های مشترک و نیز شاخص‌های اختصاصی هر کاربرگه، تعریف خواهند شد.

۴-۶- ابزار کار نمایه‌سازی در رایانه

بدون استفاده از ابزار کار، عملیات ذخیره و بازیابی به صورت سلیقه‌ای انجام می‌شود و با توجه به تنوع سلیقه‌ها، عملاً ذخیره و بازیابی اطلاعات با بن‌بست

جدی مواجه می‌شود. روش پذیرفته شده در سیستم‌های اطلاع‌رسانی، استفاده از ابزار مستندسازی واژگان نمایه است. این واژگان که در طرح حاضر به عنوان دو دسته کلی "اسامی" و "موضوعی" معرفی شده‌اند، باید واجد ویژگی‌هایی باشند که در هر بخش به آنها اشاره می‌شود.

۷- فهرست مستند اسامی افراد

همان‌گونه که پیشتر اشاره شد، لازم است از میان اسامی گوناگونی که یک فرد با آنها نامیده می‌شود، یک نام به عنوان نام قابل استناد برگزیده و از سایر اسامی به آن نام ارجاع داده شود؛ به عنوان مثال، از میان همه اسم‌هایی که شهید همت با آنها نامیده می‌شود، باید به نام شناسنامه‌ای وی که "محمدابراهیم همت" است، ارجاع داده شود اما به دلیل یکسان بودن اسامی کوچک افراد در بسیاری از مواقع و بسامد بسیار فراوان برخی از آنها، لازم است به نام فامیل پیش از نام اشاره شود و بین این دو، یک ویرگول قرار گیرد تا بازیابی اسامی آسان تر شود.

تأکید بر اسم شناسنامه‌ای، به این دلیل است که تمامی افرادی که در این آرشیو از آنها نامی به میان آمده، دارای شناسنامه هستند و اسامی آنها مانند اسامی مؤلفانی که تاریخ آنها به سده‌های قبلی می‌رسد تنوع و ناهمگونی ندارد.

ما می‌توانیم با توجه به اطلاعات داده شده به این نرم افزار، براساس موضوع، اطلاعات مورد نیاز خود را به دست آوریم و سند مربوطه را ارائه کنیم. براین اساس، کتاب اسناد دفاع مقدس استخراج و در جلد‌های متعدد صحافی شده است که به عنوان خروجی این پژوهش تعریف می‌شود؛ البته عملکرد خود نرم افزار ما می‌تواند خروجی اصلی این پژوهش باشد ولی هم می‌توان خروجی دیگری به صورت تدوین موضوعی تعریف کرد. در ضمن، اسناد زیادی نیز دارد به این سیستم وارد می‌شود که این پژوهش را به تدریج تکمیل می‌نماید زیرا خیلی از اسناد به لحاظ محتوا، در هر حال در اختیار محقق قرار نمی‌گیرند. لازم است زمانی از عمر آنها بگذرد تا جنبه اطلاعاتی آنها مورد سوء استفاده دشمن قرار نگیرد.

۸- اسناد جمع آوری شده

اسناد جمع آوری شده که تاکنون در رایانه ثبت شده‌اند، براساس جداول ارائه شده‌اند. از آنجا که این اسناد همواره در حال افزایش هستند، نمی‌توان آخرین آمار آنها را اعلام کرد؛ بنابراین، در چند ماه آینده قطعاً این جداول تغییر خواهند کرد. می‌توان ادعا کرد که طی چند سال آینده، این آمار پایان نمی‌پذیرد بلکه به خاطر اینکه بخشی از این اسناد محرمانه‌اند، زمان نیاز دارد تا از خطرپذیری خارج گردند و به آمار پیوندند. آنچه مهم است، این است که این مرکز فعال است و قریب به اتفاق این اسناد جمع آوری شده‌اند.

۹- انواع اسناد انتقال یافته به نرم افزار ماوا

اسناد پیوست، همه انواع اسناد را در برنمی‌گیرد، بلکه بخشی از آنها را تشکیل می‌دهد. عکس‌ها، فیلم‌ها، نقشه‌ها و ... جزء همین اسنادند است. برای آشنایی با اسناد، نمونه‌هایی در اینجا آورده شده تا از حجیم شدن این گزارش جلوگیری شود. این اسناد بر اساس فرم‌های خاصی به نرم افزار ماوا انتقال یافته‌اند که نحوه کارکرد آن بیان شد و بعد از ورود اطلاع به این سیستم، عمل طبقه بندی و استخراج اطلاع در موضوع‌های متعدد صورت می‌گیرد و فعالیت تدوین آغاز می‌گردد. انواع اسناد جمع آوری و ثبت شده عبارتند از: وصیت‌نامه، زندگی‌نامه، مصاحبه، خاطرات، گواهی شهادت، گواهی جانبازی، گواهی حضور در جبهه، گواهی جراحی، دست‌نوشته شهدا، اسناد نظامی، اسناد اداری، صورت‌جلسه، رسید تحویل شهدا، اسناد رسانه‌ای، نامه‌های رزمندگان، گواهی اسارت، نامه‌های آزادگان، لشکر ۴۱ ثارالله، جهاد سازندگی، بنیاد شهید، اطلاعات، بخشنامه، گزارش دیده‌بانی، پایان مأموریت، سخنرانی، ارتش، بسیج، سپاه آموزش و پرورش، اسناد شخصی، اعزام نیرو، کمک‌های مردمی، کمک‌های نقدی، کمک‌های مردمی (غیرنقدی).

تجزیه و تحلیل داده ها و اطلاعات

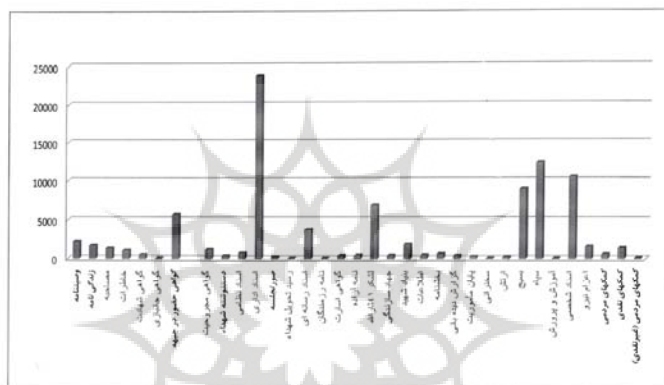
تعداد اسناد جمع آوری شده بیش از صد و بیست هزار سند است که تاکنون به شرح جداول ارائه شده، ثبت گردیده‌اند و ثبت و تدوین ادامه دارد. با توجه به نتایج جدول شماره ۱، می‌توان به تفکیک، سی و چهار عنوان شناسایی شده را در اسناد ملاحظه کرد. همان گونه که نتایج نشان می‌دهد، بیشترین تعداد موارد جمع آوری شده، مربوط به اسناد اداری (۲۳۸۳۳ فقره) و بعد از آن مدارک مربوط به سپاه (۱۲۴۲۶ مورد) و سپس اسناد شخصی است و بعد از آن، مواردی نظیر گزارش‌های لشکر ۴۱ ثارالله، گواهی حضور در جبهه، اسناد رسانه‌ای، وصیت‌نامه شهدا، مصاحبه و... را شامل می‌شود. لازم به ذکر است که این تعداد، معرف تمامی اسناد مکتوب جمع آوری شده نیست زیرا تعداد اسنادی که دارد وارد سیستم ما می‌شود، روز به روز افزایش می‌یابد؛ بنابراین، آمار اسنادی را که شامل بیش از صد هزار سند است، می‌توان به روز، از این سیستم دریافت کرد.

جدول شماره ۱- عناوین اسناد مکتوب ثبت شده به تفکیک تعداد

ردیف	عنوان	تعداد	ردیف	عنوان	تعداد
۱	وصیت‌نامه	۲۱۶۸	۱۸	لشکر ۴۱ ثارالله	۶۸۶۱
۲	زندگی‌نامه	۱۶۹۰	۱۹	جهاد سازندگی	۴۳۵
۳	مصاحبه	۱۳۵۶	۲۰	بنیاد شهید	۱۸۸۲
۴	خاطرات	۱۰۷۹	۲۱	اطلاعات	۴۷۷
۵	گواهی شهادت	۵۱۱	۲۲	بخشنامه	۶۴۶
۶	گواهی جانبازی	۶۶	۲۳	گزارش دیده بانی	۴۲۲
۷	گواهی حضور در جبهه	۵۷۱۸	۲۴	پایان مأموریت	۲۸۸
۸	گواهی مجروحیت	۱۲۰۳	۲۵	سخنرانی	۷۷
۹	دست‌نوشته شهدا	۳۷۴	۲۶	ارتش	۲۴۱
۱۰	اسناد نظامی	۷۵۱	۲۷	بسیج	۸۹۹۹
۱۱	اسناد اداری	۲۳۸۳۳	۲۸	سپاه	۱۲۴۲۶
۱۲	صورت‌جلسه	۲۳۹	۲۹	آموزش و پرورش	۷۹

نشریه ادبیات پایداری / ۱۹۳

۱۰۵۴۵	اسناد شخصی	۳۰	۴۰	رسید تحویل شهدا	۱۳
۱۵۸۵	اعزام نیرو	۳۱	۳۸۱۳	اسناد رسانه‌ای	۱۴
۶۱۱	کمک‌های مردمی	۳۲	۳۷	نامه‌های رزمندگان	۱۵
۱۴۳۲	کمک‌های نقدی	۳۳	۴۱۲	گواهی اسارت	۱۶
۱۱۴	کمک‌های مردمی (غیر نقدی)	۳۴	۴۶۰	نامه‌های آزادگان	۱۷

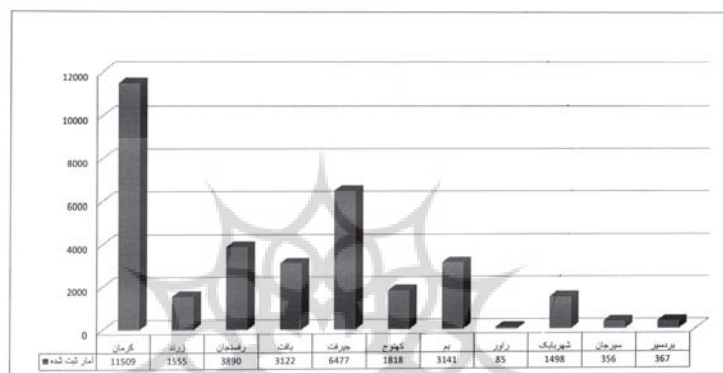

نمودار جدول شماره ۱ - عنوان اسناد مکتوب ثبت شده به تفکیک تعداد

جدول شماره ۲- اسناد مکتوب و ثبت شده موجود، به تفکیک شهرستان و تعداد

ردیف	نام شهرستان	آمار ثبت شده
۱	کرمان	۱۱۵۰۹
۲	زرتند	۱۵۵۵
۳	رفسنجان	۳۸۹۰
۴	بافت	۳۱۲۲
۵	جیرفت	۶۴۷۷
۶	کهنوج	۱۸۱۸
۷	بم	۳۱۴۱
۸	راور	۸۵
۹	شهربابک	۱۴۹۸
۱۰	سیرجان	۳۵۶
۱۱	بردسیر	۳۶۷
	جمع کل	۳۳۸۱۸

همان گونه که نتایج این جدول نشان می‌دهد، از مجموع ۳۳۸۱۸ سند ثبت شده، در حال حاضر شهرستان کرمان با ۱۱۵۰۹ سند در رأس قرار دارد و بعد از آن، شهرستان جیرفت با ۶۴۷۷ و شهرستان رفسنجان با ۳۸۹۰ سند در جایگاه بعدی قرار می‌گیرند و کمترین سند ثبت شده و مکتوب نیز متعلق به شهرستان راور است.

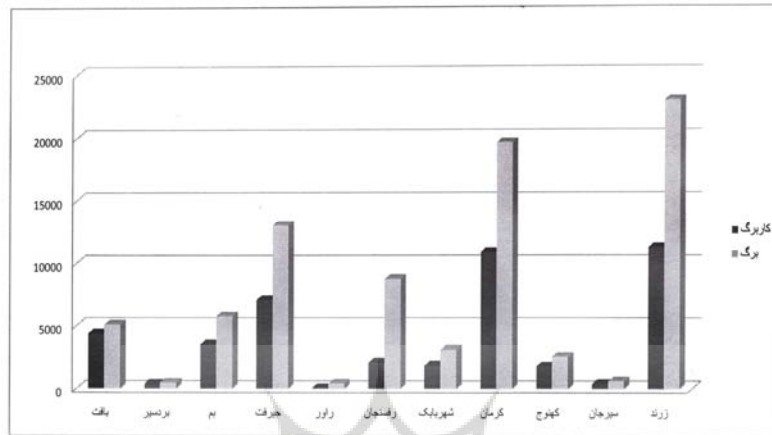

شماره جدول شماره ۳ - اسناد مکتوب ثبت شده موجود به تفکیک شهرستان و تعداد

جدول شماره ۳- آمار اسناد موجود در هر شهرستان به تفکیک تعداد سند و برگ

شهرستان	تعداد سند	تعداد برگ	شهرستان	تعداد سند	تعداد برگ	شهرستان	تعداد سند	تعداد برگ	شهرستان	تعداد سند	تعداد برگ
کرمان	۱۱۵۰۹	۱۸۹۳	رزن	۱۵۵۵	۴۳۲	رفسنجان	۳۸۹۰	۱۱۲۸	رافت	۳۱۲۲	۱۰۷
جیرفت	۶۴۷۷	۷۰۷۵	کهنوج	۱۸۱۸	۴۱۱	دی	۳۱۴۱	۴۴۰۹	راور	۸۵	۱۲۹۸۷
شهریارک	۱۴۰۸	۵۷۳۳	سیرجان	۳۵۶	۵۲۱	لردسفر	۳۶۷	۵۱۰۳			
کل	۳۳۸۱۸	۳۱۰۱۰									

با توجه به نتایج جدول شماره ۳، تمامی برگ‌های موجود در شهرهای مختلف مورد بررسی قرار گرفته و جمع‌آوری شده است و بیشترین کاربردها (که هدف از تدوین آنها شناسایی موضوعی مفاهیم کلیدی است) نیز به تفکیک شهرستان ملاحظه می‌گردد.

نمودار جدول شماره ۳ - آمار اسناد موجود در هر شهرستان به تفکیک تعداد سند و برگ

نمونه کار برگ

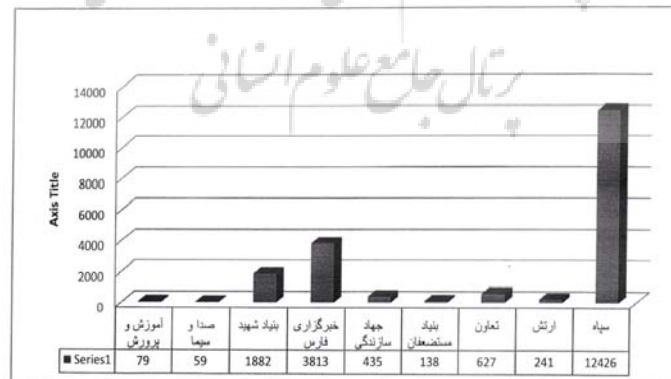

نمونه اسناد

جدول شماره ۴- اسناد مکتوب و ثبت شده مربوط به ارگان‌ها

ردیف	نام ارگان	آمار ثبت شده
۱	آموزش و پرورش	۷۹
۲	صدا و سیما	۵۹
۳	بنیاد شهید	۱۸۸۲
۴	خبرگزاری پارس (ایرنا)	۳۸۱۳
۵	جهاد سازندگی	۴۳۵
۶	بنیاد مستضعفان	۱۳۸
۷	تعاون	۶۲۷
۸	ارتش	۲۴۱
۹	سپاه	۱۲۴۲۶
	جمع کل	۱۹۷۰۰

با توجه به یافته‌ها، از مجموع ۱۹۷۰۰ سند ثبت شده مربوط به نهادهای دولتی و غیره، بیشترین اسناد به سپاه اختصاص دارد و بعد از آن، اسناد مکتوب خبرگزاری پارس (ایرنا) و سپس، بنیاد شهید در ردیف دوم و سوم قرار می‌گیرند. بقیه ارگان‌ها نیز مانند جهاد سازندگی، تعاون، ارتش، بنیاد مستضعفان، آموزش و پرورش و صدا و سیما، در نوع خود اسنادی را در اختیار دارند که مورد بررسی قرار گرفته‌اند. مجدداً قابل ذکر است که این اسناد در حال افزایش و بنابراین متغیرند.

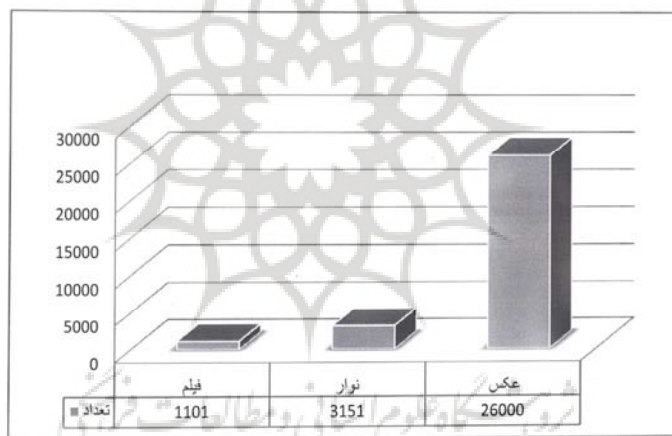

نمودار جدول شماره ۴- اسناد مکتوب و ثبت شده مربوط به ارگانها

جدول شماره ۵- اسناد غیر مکتوب به تفکیک فیلم، نوار و عکس

ردیف	عنوان	تعداد
۱	فیلم	۱۱۰۱
۲	نوار	۳۱۵۱
۳	عکس	۲۶۰۰۰

با توجه به نتایج جدول شماره ۵، در بین اسناد غیر مکتوب، بیشترین آمار مربوط به عکس‌های موجود درباره دفاع مقدس و جبهه‌های جنگ و ... بعد از آن، نوارها و سپس، فیلم‌ها است که در زیر، نمونه‌ای از آنها به تصویر کشیده شده است.

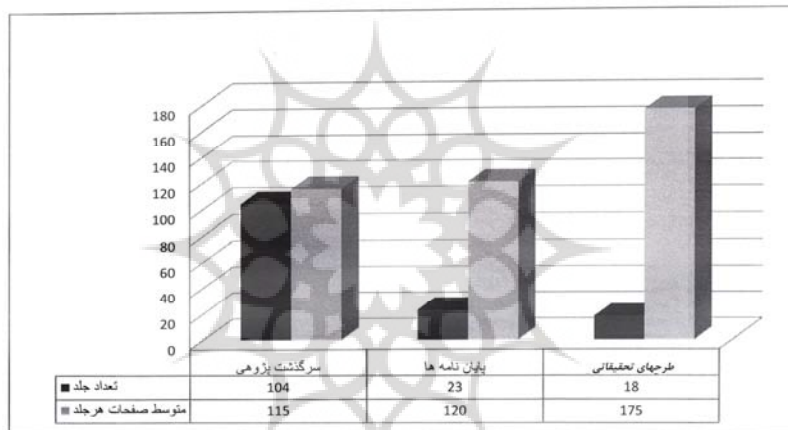

نمودار جدول شماره ۵- اسناد غیر مکتوب

جدول شماره ۶- اسناد جمع آوری و تدوین شده

ردیف	اسناد پژوهشی	تعداد جلد	متوسط صفحات هر جلد
۱	سرگذشت پژوهی	۱۰۴	۱۱۵
۲	پایان نامه ها	۲۳	۱۲۰
۳	طرح‌های تحقیقاتی	۱۸	۱۷۵

با توجه به نتایج، از میان ۱۷۵ سند پژوهشی جمع آوری شده، بیشترین تعداد (۱۰۴ مورد) به سرگذشت پژوهی شهدا و ... اختصاص دارد. ضمناً ۲۳ مورد پایان نامه و ۱۸ طرح تحقیقاتی نیز مورد شناسایی و ثبت قرار گرفته است که نمونه ای از آنها به تصویر کشیده شده است. برای مشاهده، لازم به ذکر است که اطلاعات این جداول، آمار نیست و انتقال اسناد به سیستم ادامه دارد و می توان پیش بینی کرد که تا یک سال آینده، تمامی اسناد به همّت همکاران مرکز، جمع آوری و حفظ آثار به سیستم منتقل شود.

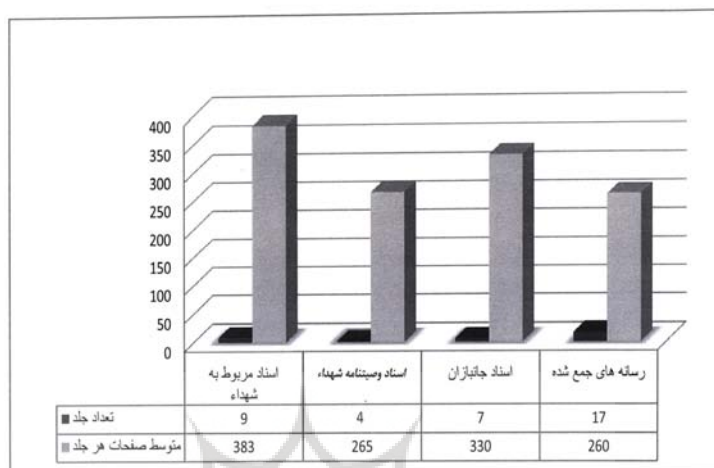
نمودار جدول شماره ۶- اسناد جمع آوری شده تدوین شده

اسناد مکتوب و تدوین شده ۴۰ جلد و اسناد تدوین و جمع آوری شده ۲۰۱ جلد است که طبق جداول ۷ و ۸ ارائه می گردند.

جدول شماره ۷- اسناد مکتوب و تدوین شده

ردیف	نام کتاب تدوین شده	تعداد جلد	متوسط صفحات هر جلد
۱	اسناد مربوط به شهدا	۹	۳۸۳
۲	اسناد وصیت نامه شهدا	۷	۲۶۵
۳	اسناد جانبازان	۷	۳۳۰
۴	رسانه های جمع شده	۱۷	۲۶۰
	جمع کل	۴۰	۱۲۳۸

نمودار جدول شماره ۷- اسناد مکتوب تدوین شده

جدول شماره ۸- اسناد تدوین یافته و جمع آوری شده

ردیف	اسناد تدوین شده	تعداد جلد	متوسط صفحات هر جلد
۱	سرگذشت پژوهی	۱۰۴	۱۱۵
۲	طرح های تحقیقاتی و پایان نامه ها	۲۶	۱۷۵
۳	کتاب	۳۰	۱۰۰
۴	فرهنگ اعلام شهدای استان کرمان	۱	۱۲۰۰
۵	اسناد مکتوب	۴۰	۳۱۰
	جمع کل	۲۰۱	۱۹۰

موانع و مشکلاتی در انجام این پژوهش وجود داشته است ولی آنها ناشی از عوامل اجرا در استان نبود بلکه مربوط به عوامل برون استانی بوده است. با تمامی این مشکلات، اعتقاد و روحیه ایشارگری اکثریت همکاران، سبب شد تا اسناد زیادی جمع آوری گردد که تقریباً بیش از دو برابر اسناد پیش بینی شده بود.

نتیجه

این اسناد نشان می‌دهند که تاکنون جمع آوری اسناد در استان کرمان به نحو شایسته‌ای انجام گرفته است و لازم است تا رسیدن به اشیاع جمع آوری اسناد ادامه یابد. همچنین جداول و مقایسه اسناد در شهرستان‌های مختلف و با موضوع‌های متعدّد نشان می‌دهد که اسناد جمع آوری شده، طبق روش زمینه ای یا نظریّه مبنایی (محمدی، ۱۳۸۷: ۵۷) کد گذاری و طبقه بندی شده و با موضوع‌های خاص، وارد سیستم نرم افزار ماوا گردیده اند. این نرم افزار توانایی این را دارد که اطلاعات مورد نیاز را در اختیار پژوهشگران، جهت انجام تحقیقات کمی و کیفی و در موضوع‌های متعدّد، قرار دهد. همچنین جهت دسترسی محققین به اطلاعات مکتوب، تاکنون بیش از ۲۰۱ اثر با متوسط تعداد صفحات ۱۹۰ صفحه در حوزه‌های مختلف دفاع مقدس تدوین شده است؛ لذا انتظار می‌رود که محققان، این پژوهش‌ها را به منظور دست‌یابی به نظریه‌ها، اطلاعات و اهداف جدیدی در خصوص جنگ سخت و نرم و دفاع انجام دهند. این پژوهش‌ها می‌توانند در موضوع‌های زیر باشند:

تدوین تاریخ هشت سال دفاع مقدس استان کرمان، به منظور جلوگیری از تحریف آن توسط دشمن، چگونگی مبانی اعتقادی رزمندگان ایرانی و دشمن، جامعه شناختی جنگ و دفاع، نقش رهبری و مردم ایران در دفاع مقدس، آموزش‌های دفاعی در مقابله با جنگ سخت و نرم دشمن، علل بروز جنگ تحمیلی و موضوع‌های دیگر.

منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- نهج البلاغه.
- ۳- آوینی، سید مرتضی، ۱۳۸۳، آغازی بر یک پایان، تهران: انتشارات ساقی.
- ۴- امامی، صابر، ۱۳۸۰، عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، ج ۷ "هنر و ادبیات"، نمایندگی ولایت فقیه در سپاه، قم: مرکز تحقیقات اسلامی.
- ۵- خامنه‌ای، سید علی، ۱۳۸۸، فرهنگ انقلاب اسلامی، تهران: انتشارات معاونت نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.

نشریه ادبیات پایداری / ۲۰۱

- ۶- خمینی، روح الله، ۱۳۸۶، **صحیفه نور**، ج ۲، تهران: انتشارات فرهنگ ارشاد اسلامی.
- ۷- _____، ۱۳۸۶، **صحیفه نور**، ج ۷، تهران: انتشارات فرهنگ ارشاد اسلامی.
- ۸- _____، ۱۳۸۶، **بسیج در اندیشه امام خمینی**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، مؤسسه چاپ و نشر عروج.
- ۹- سزواری، حمید، ۱۳۶۲، **روزنامه جمهوری اسلامی**، ویژه هفته جنگ.
- ۱۰- سنگری، محمد رضا، ۱۳۸۷، **آینه داران آفتاب**، ج ۲، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- ۱۱- صرفی، محمد رضا و فاطمه صانعی، ۱۳۸۹، **نامه پایداری**، کرمان: نشر بنیاد و حفظ ارزش های دفاع مقدس.
- ۱۲- طاهری نیا، علی باقر، ۱۳۸۴، **میوه های پایداری در شعر ابن ابار قضاعی**، کرمان: انتشارات آثار و نشر ارزش های دفاع مقدس.
- ۱۳- فقیهی، مهدی و محسن مهرآبادی، ۱۳۸۱، **شهادت نامه ها**، ج ۲، تهران: فرهنگ گستر.
- ۱۴- فردوسی، ابوالقاسم، ۱۳۸۱، **شاهنامه**، تهران: انتشارات علم.
- ۱۵- کلهر، رضا، ۱۳۸۷، **نهیضت های بسیجی و بسیج نهضت ها با تأکید بر فرهنگ استراتژیک امام خمینی (ره)**، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات بسیج، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج.
- ۱۶- کمری، علیرضا، ۱۳۸۳، **دربندی خان عراق**، تهران: انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی حوزه هنری دفتر ادبیات و هنر مقاومت.
- ۱۷- محمدی بیوک، ۱۳۸۷، **اصول روش تحقیق کیفی**، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ۱۸- مرادی، حجت الله، ۱۳۸۸، **قدرت و جنگ نرم**، تهران: نشر ساقی.
- ۱۹- منصور نژاد، محمد، ۱۳۸۰، **عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، وحدت مردمی و حضور روحانیت**، قم: انتشارات نمایندگی ولی فقیه در سپاه، مرکز تحقیقات اسلامی.